

УДК 341.16

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.4.21>

ЮРИСДИКЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ДЕЯКІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ

Тимчук О.Л.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального, цивільного та міжнародного права,
Національний університет «Запорізька політехніка»
ORCID: 0000-0001-7287-8945
e-mail: llios2010@gmail.com*

Тимчук О.Л. Юрисдикція Європейського суду з прав людини та деякі аспекти державного суверенітету.

В статті аналізуються різні аспекти діяльності ЄСПЛ, пов'язані із питаннями державного суверенітету. Розглянута сутність принципу субсидіарності в діяльності ЄСПЛ, зокрема, матеріальний та процесуальний аспекти. Наголошено, що ЄСПЛ не може підміняти собою компетентні національні органи влади, а кожна держава вільна у виборі засобів виправлення порушених прав людини. Проаналізована доктрина «поля розсуду», яка стосується можливостей держави обмежувати основні права людини у певних випадках. Важливе значення для ЄСПЛ має принцип еволюційного тлумачення Конвенції, який передбачає врахування відповідних змін у суспільстві, культурі та моралі при здійсненні такого тлумачення. Підкреслюється роль так званого «автономного тлумачення» норм Конвенції, згідно із яким ЄСПЛ не пов'язаний у своїх оцінках положеннями національного права.

Характеризуються так звані «пілотні постанови» ЄСПЛ, в яких мова йде про наявність структурної або системної проблеми в державі та необхідні заходи її вирішення. Запобіжником проти занадто розширювального тлумачення судом норм ЄКПЛ стало ухвалення у 2013 р. протоколу, який чітко окреслив межі субсидіарності. Підкреслено, що чимало прецедентів ЄСПЛ викликають критику, зокрема, щодо пріоритету конвенційного права над конституціями (справа щодо громадських організацій, які інформували про аборти в Ірландії) або взагалі не виконується владою країни, оскільки вимагають зміни чинного законодавства (справа щодо права голосу засуджених в Британії).

Аналізуються спори щодо екстериторіальної юрисдикції, зокрема, про відповідальність держави за дії її службових осіб або підлеглої адміністрації у випадку здійснення «ефективного контролю» над ними. Розглянуті справа «Ель-Масрі проти Македонії», в якій йшлося про застосування до особи тортур агентами ЦРУ на території Афганістану, куди вона була незаконно вивезена з території Македонії за сприяння влади останньої та справа «Хірсі Джамаа проти Італії» про насильницьке відправлення до Лівії сомалійських і еритрейських біженців на кораблях ВМС Італії. Важлива для ЄСПЛ справа Аль-Адсані стосувалась вирішення складної проблеми співвідношення імперативних норм в сфері прав людини та державного суверенітету.

Ключові слова: Європейський суд з прав людини, Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод, юрисдикція, суверенітет, субсидіарність.

Tymchuk O.L. Jurisdiction of the European Court of Human Rights and some aspects of state sovereignty.

The article analyzes various aspects of the ECHR's activities related to the issues of state sovereignty. The author examines the essence of the principle of subsidiarity in the work of the ECHR, in particular, its substantive and procedural aspects. It is emphasized that the ECHR cannot substitute itself for competent national authorities, and each state is free to choose the means of remedying violated human rights. The author analyzes the doctrine of "margin of appreciation", which refers to the ability of the state to restrict fundamental human rights in certain cases. The principle of evolutionary interpretation

of the Convention is of great importance for the ECHR, which provides for the consideration of relevant changes in society, culture and morality in the course of such interpretation. The author emphasizes the role of the so-called “autonomous interpretation” of the Convention, according to which the ECHR is not bound by the provisions of national law in its assessments.

The author characterizes the so-called “pilot judgments” of the ECHR, which refer to the existence of a structural or systemic problem in the State and the necessary measures to address it. A safeguard against the court’s overly expansive interpretation of the ECHR was the adoption in 2013 of a protocol which clearly outlined the limits of subsidiarity. It is emphasized that many ECHR precedents are criticized, in particular, regarding the priority of conventional law over constitutions (the case of NGOs that reported on abortions in Ireland) or are not implemented by the country’s authorities at all, since they require changes to current legislation (the case of the right to vote of convicts in Britain).

The article analyzes disputes over extraterritorial jurisdiction, in particular, the responsibility of the state for the actions of its officials or subordinate administration in the case of exercising “effective control” over them. The case of *El-Masri v. Macedonia*, which concerned the use of torture by CIA agents in Afghanistan, where he was illegally taken from Macedonia with the assistance of the latter’s authorities, and the case of *Hirsi Jamaa v. Italy*, which concerned the forced deportation of Somali and Eritrean refugees to Libya on Italian Navy ships, were considered. The *Al-Adsani* case, which was important for the ECHR, concerned the resolution of the complex problem of the correlation between peremptory norms in the field of human rights and state sovereignty.

Key words: European Court of Human Rights, Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, jurisdiction, sovereignty, subsidiarity.

Постановка проблеми. Важливим аспектом діяльності Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) є здійснення ним юрисдикції щодо різних категорій справ. Діяльність ЄСПЛ ґрунтується, зокрема, і на принципі субсидіарності, а юрисдикція обмежується територією держав-членів Ради Європи. У зв’язку із цим постає ціла низка важливих питань як суто юридичного, так і політичного характеру. Прецеденти ЄСПЛ не завжди є послідовними, особливо з таких чутливих питань, як межі втручання в сферу суверенітету, екстериторіальна юрисдикція та державний імунітет, через що зазнають критики з боку окремих держав та правників.

Метою дослідження є аналіз юрисдикції та практики ЄСПЛ в контексті державного суверенітету.

Стан опрацювання проблематики. Різні аспекти діяльності ЄСПЛ та його рішення аналізувалися багатьма українськими (С. Шевчук, Т. Дудаш, М. Савчин) та зарубіжними вченими (М. Гердеген). Водночас, недостатньо вивченими залишаються такі важливі питання, як субсидіарність як принцип діяльності ЄСПЛ, особливості його екстериторіальної юрисдикції та проблеми державного імунітету.

Виклад основного матеріалу. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ), окрім закріплення та розвитку прав і свобод, проголошених Загальною декларацією прав людини, з посиланням на яку починається її Преамбула містить у собі положення про те, що «метою Ради Європи є досягнення більшої єдності між її членами» і що «одним із засобів досягнення цієї мети є захист і розвиток прав людини. Конвенція пов’язує держави, які її підписали, «глибокою прихильністю основним свободам, які є основою справедливості та загального світу і дотримання яких найкраще забезпечується, з одного боку, справді демократичним політичним режимом і, з іншого боку, загальним розумінням та дотриманням прав людини, яким вони віддані». Ця «пов’язаність» посилюється створенням ЄСПЛ, ухвали якого мають саме обов’язкову, а не рекомендаційну, як більшість органів ООН, силу: «Високі Договірні Сторони зобов’язуються виконувати остаточні ухвали Суду у будь-якій справі, в якій вони виступають сторонами» (§1 ст. 46 Конвенції) [1].

Спільний захист прав людини в межах Ради Європи здійснюється на розподілі компетенцій на двох рівнях суверенітету – національному, де діють суди держав-членів та наднаціональному, який формується системою контролю, створеною ЄКПЛ, на якому утвердився своєрідний суверенітет моралі та права.

Однак обидва ці рівні захисту прав людини не є відокремленими і повністю незалежними по відношенню до іншого, тому принцип субсидіарності гарантує певну рівновагу між ними. Поняття «юрисдикція» відноситься до відповідальності держави як такої за захист прав та основних

свобод усіх, хто перебуває в даний момент під її владою. Іншими словами, на державу покладається «відповідальність результату», але національна влада вільна обирати відповідні правові засоби, маючи певне «поле розсуду» у захисті прав і свобод, передбачених Конвенцією. Головне, щоб це «поле розсуду» не виходило за межі зобов'язань, добровільно прийнятих на себе державами за ЄКПЛ. Охороняти Конвенцію покликаний «ланцюговий пес» (вираз, що вживається в текстах ЄСПЛ) в особі Суду.

Прецедентне право Суду містить досить багато посилань до функціонування цього подвійного механізму на національному та європейському рівнях: «Аналізуючи питання про те, чи було в конкретній справі порушення, Суд не повинен ігнорувати питання права та фактів, що характеризують життя суспільства в державі, яка в якості Договірної Сторони відповідає за оскаржуваний захід. Роблячи це, Суд не повинен буде підміняти собою компетентні національні органи влади, оскільки в іншому випадку він знехтує субсидіарним характером міжнародного механізму колективних гарантій, встановлений Конвенцією. Національна влада вільна у виборі засобів, які видаються їм належними у сферах, визначених Конвенцією. Контроль Суду стосується лише відповідності цих засобів вимогам Конвенції» (*Affaire linguistique belge*, 1968) [2]. Тридцять років по тому ЄСПЛ підтвердив принцип субсидіарності як ключовий принцип своєї методології, наголосивши, що «наднаціональна влада, яка найкраще здатна це зробити, вживає заходів щодо виправлення порушень Конвенції» (*Varnava and others v. Turkey*, 2009) [3]. Принцип субсидіарності європейської системи захисту прав людини закріплено і в процесуальному плані: «Суд може приймати справу до розгляду лише після того, як було вичерпано всі внутрішні засоби правового захисту...» (ст. 35 §1 ЄКПЛ). Невичерпність внутрішніх засобів правового захисту є основною причиною визнання більшості скарг неприйнятними. ЄСПЛ виступає тут як гарант «судового суверенітету» відповідних держав. Аналізуючи принцип субсидіарності в діяльності ЄСПЛ, Т. Дудаш підкреслює, що він «не може скасовувати чи вимагати скасування законів, інших нормативно-правових актів, правозастосовчих актів держав-учасниць Конвенції, а також застосування чи скасування будь-яких владних заходів у зв'язку з обставинами конкретної справи» [4, с. 34].

При цьому доктрина «поля розсуду» не віддає на відкуп комусь ексклюзивне право розпоряджатися правами людини, якщо держава взяла на себе міжнародні зобов'язання в цій сфері. З цієї причини величина «поля розсуду» не безмежна: так, «розсуд» практично неможливо застосувати до таких абсолютних прав, як право на життя, заборона тортур, заборона рабства, покарання винятково на підставі закону, право не бути судимим чи покараним двічі. Водночас держави вільніші у засобах забезпечення права на справедливе правосуддя, а також тих прав, за якими ЄКПЛ допускає за певних умов обмеження: право на повагу до приватного та сімейного життя; свобода думки, совісті та релігії; свобода вираження поглядів; свобода зборів та мітингів; захист власності, за умови, що втручання у ці права має бути необхідним у демократичному суспільстві, бути обов'язково передбаченим у законі, а, головне, бути пропорційним переслідуваній меті.

Однак із застосуванням принципу субсидіарності на практиці нерідко виникають певні труднощі. Так, принцип ефективності прав вимагає від ЄСПЛ, щоб він захищав конкретні та ефективні, а не «теоретичні та ілюзорні» права (*Case of Artico v. Italy*, 1980) [5]. Сам ЄСПЛ таким чином стає свого роду «противагою» принципу субсидіарності, аби уникнути ризику залишитися пасивним перед порушенням основних прав, передбачених ЄКПЛ. Суд може, наприклад, вимагати від держави надати йому належні докази того, що влада докладла всіх необхідних зусиль для запобігання або для виправлення заявленого в скаргі порушення. У силу ст. 32 ЄКПЛ «юрисдикція Суду поширюється на всі питання тлумачення і застосування Конвенції та Протоколів до неї», а у випадку спору щодо юрисдикції Суду, спір вирішує сам Суд (Ст. 32 §2). Це дуже важлива компетенція ЄСПЛ, що має свої наслідки. Так, з самого початку своєї діяльності ЄСПЛ надав собі право «автономного тлумачення» ЄКПЛ, більше того, проголосив, що не пов'язаний у своїх оцінках положеннями національного права (*Buckley v. UK*, 1996, §52–54) [6].

Водночас ЄСПЛ сам певною мірою підважив принцип субсидіарності, погодившись із Резолюцією Комітету Міністрів Ради Європи від 12 травня 2004 р., яка закликала його встановлювати у своїх постановах у випадках «повторюваних порушень «наявність структурної проблеми та джерело цієї проблеми», а також вказувати державі-відповідачу заходи «загального характеру» [7]. Завдяки цьому рішенням Комітету міністрів, функція якого, згідно зі статтею 46 ЄКПЛ, полягає у здійсненні нагляду за виконанням постанов ЄСПЛ, включаючи визначення заходів індивідуального та загального характеру, на ЄСПЛ було перекладено завдання вказувати державам

організаційно-процесуальні заходи або заходи зі зміни законодавства. Аналізуючи цю проблему, німецький вчений М. Гердеген підкреслює, що «у зв'язку з епідемією скарг про порушення через «структурний дефіцит» (недосконалу внутрішню систему держави) прав людини, гарантованих конвенцією, ЄСПЛ у справі «Броньовські» постановив, що держава-відповідач повинна законодавчо і через адміністративну практику доповнити чинні в її правовій системі засоби правового захисту для забезпечення виконання нею конвенційного зобов'язання відповідно до ст. 46 ЄКПЛ; в системі національних засобів правового захисту повинен також бути передбачений механізм для забезпечення надання потерпілій стороні справедливої сатисфакції у разі встановлення порушення захищених Конвенцією прав людини» [8, с. 48]. Йдеться про справу «Броньовські проти Польщі», де йшлося про лакуни польського законодавства про компенсацію переселенцям з лівого берега Бугу після Другої світової війни (*Broniowski v. Poland*, 2004) [9]. Протягом трьох місяців Польща внесла до оспорюваного закону необхідні зміни, як це наказувала постанова Великої Палати ЄСПЛ.

У 2011 р. до Регламенту ЄСПЛ були внесені зміни і в його тексті з'явилося правило 61 щодо «пілотних постанов». Там йдеться, зокрема, про те, що ЄСПЛ може ініціювати процедуру пілотної постанови та винести пілотну постанову у разі, якщо факти, викладені в скарзі, вказують на існування у Високій Договірній Стороні-відповідачі структурної або системної проблеми чи іншої аналогічної дисфункції, які викликали чи можуть викликати аналогічні скарги. Окрім цього, в ч.3 правила 61 передбачено, що «Суд у пілотній постанові має визначити як характер встановленої ним структурної чи системної проблеми або іншої аналогічної дисфункції, так і вид заходів щодо вирішення зазначеної проблеми, які Висока Договірна Сторона-відповідач має прийняти на національному рівні відповідно до вимог, які містяться у резолютивній частині постанови» [10].

З того часу ЄСПЛ прийняв кілька десятків «пілотних постанов», що встановлюють структурні проблеми у правових системах різних країн. Ставлення держав до них неоднозначне: з одного боку, це підштовхує їх до вирішення давно назрілих проблем, за якими до ЄСПЛ звертаються заявники з цих країн, з іншого, там, де ЄСПЛ виявив явний «активізм» і торкнувся проблеми, щодо якої в суспільстві немає консенсусу, виникає критика та неприйняття таких постанов. В таких випадках мова може йти про ті сфери, які під час підписання та ратифікації ЄКПЛ не обговорювалися. Так вийшло, наприклад, із проблемою позбавлення виборчих прав засуджених, які перебувають у ув'язненні у Великій Британії. Після постанови Великої Палати у справі Хірста (*Hirst v UK*, 2005) парламент цієї країни відмовився вносити зміни до законодавства [11]. Аналогічна постанова ЄСПЛ була прийнята проти Італії (*Scoppola v. Italy*, 2012) [12]. В арсеналі ЄСПЛ є ще один методологічний принцип – еволюційного тлумачення ЄКПЛ: «Конвенція є живим інструментом і може тлумачитися у світлі поточного життя» (*Tyger v. UK*, 1978, §31) [13]. Це означає, що позиція ЄСПЛ щодо того чи іншого права, яке гарантується ЄКПЛ, може змінюватися з плином часу, років і десятиліть.

Ще в одній своїй постанові «*Open Door and Dublin Well Woman v. Ireland*» (1992 р.) ЄСПЛ підкреслив вищу силу конвенційного права над національним конституційним правом у такій чутливій для Ірландії сфері, як заборона абортів. Йшлося про обмеження ірландською владою діяльності мережі громадських організацій, які здійснювали інформування з питань абортів за кордоном. Визнаючи, що національна влада має широкі межі розсуду в сфері захисту моралі, ЄСПЛ, проте, зауважив, що її повноваження на розсуд не є безмежними. ЄСПЛ роз'яснив, що він не ставить перед собою завдання досліджувати, чи включає в себе право на життя, гарантоване ст. 2 ЄКПЛ, також людський ембріон. Його завдання полягало в тому, щоб оцінити, чи було державне втручання необхідним в демократичному суспільстві. В підсумку ЄСПЛ зробив висновок, що обмеження, яке накладається на заявників щодо отримання та поширення інформації, не відповідало переслідуваній меті. Тому порушення ст. 10 ЄКПЛ мало місце [14]. Незгода більшості держав із занадто широким розумінням еволюційного тлумачення ЄКПЛ призвела до того, що у 2013 р. протокол № 15 закріпив в преамбулі до неї наступне формулювання: «підтверджуючи, що Високі Договірні Сторони, відповідно до принципу субсидіарності, несуть основну відповідальність за захист прав і свобод, визначених цією Конвенцією та протоколами до неї, і що при цьому вони наділені свободою розсуду, яка підлягає наглядовій юрисдикції з боку Європейського суду з прав людини, створеного за цією Конвенцією» [1].

В останні десятиліття у практиці ЄСПЛ виникла ще одна проблема, пов'язана з державним суверенітетом: юрисдикція держав за межами їхніх кордонів. Першою і знаковою з цього питан-

ня була Постанова ЄСПЛ у справі Лоїзиду (Loizidou v. Turkey, 1995), а пізніше Постанова щодо міждержавної скарги «Кіпр проти Туреччини» (Cyprus v. Turkey, 2001) [15; 16]. Цими рішеннями ЄСПЛ відкрив серію справ, в яких була встановлена екстериторіальна юрисдикція держав-відповідачів щодо заявників та відповідальність держав за дії її агентів (військовослужбовців або «підлеглої адміністрації»). Тут вагоме значення має також справа «Ілашку та інші проти Молдови та Росії» (2004 р.), в якій ЄСПЛ констатував «ефективний контроль» РФ над Придністровським регіоном Молдови – так званою «ПМР» [17]. У більшості зазначених справ «окупуюча держава» була відповідальна за порушення прав людини на територіях, які вже через сам факт їхньої окупації опинились під контролем окупаючих держав, а їх населення під юрисдикцією цих держав у сенсі, що вкладається в це поняття статтею 1 Конвенції (Ілашку, §314). Такий підхід ЄСПЛ посилено його висновками про те, що якщо певна держава здійснює «ефективний контроль» над іноземною територією, вона несе відповідальність не тільки за дії своїх «агентів» на цій території, а й за дії «підлеглої їй місцевої адміністрації» («Кіпр проти Туреччини», §77).

Ще одним прикладом в цій сфері може бути справа «Ель-Масрі проти Македонії» (2012 р.), в якій мова йшла про сприяння македонською владою затриманню агентами ЦРУ людини, підозрюваної у зв'язках з терористами, та її таємним відправленням до Афганістану. В цій справі ЄСПЛ встановив порушення ст. 3 (заборона тортур) та ст. 5 (право на свободу та особисту недоторканність) ЄКПЛ [18]. Проблем екстериторіальності стосується також справа «Хірсі Джамаа проти Італії» (2012 р.), де йшлося про насильницьке відправлення до Лівії сомалійських і еритрейських біженців, які припливли до італійських берегів, були затримані ВМС Італії та доставлені до Лівії [19].

Питань державного суверенітету стосується справа Аль-Адсані (Al-Adsani v. UK, 2001), в якій ЄСПЛ мав вирішити складну дилему про співвідношення абсолютних прав людини (*jus cogens*) та державного суверенітету. Справа стосувалася відмови британських судів визнати за заявником – підданим Великої Британії та Кувейту, який піддався у Кувейті тортурами і вимагав від британського правосуддя стягнути з Кувейту моральну шкоду, права отримати частину кувейтського майна у Великій Британії в рахунок виплати йому компенсації. Британське правосуддя мотивувало свою відмову імунітетом кувейтської держави на території Сполученого Королівства. ЄСПЛ більшістю голосів відхилив позов, посилаючись на імунітет Кувейту [20]. Водночас, частина суддів ЄСПЛ не погодилась із таким рішенням, посилаючись на низку доктринальних ідей в галузі міжнародного права та на висновки Комісії з питань міжнародного права, яка наголосила, що у деяких справах національні суди прихильно поставилися до ідеї, згідно з якою держави не можуть висувати аргумент про свій судовий імунітет у разі, якщо ними було порушено абсолютні права індивідів, що становлять *jus cogens* міжнародного права.

Висновки. Діяльність ЄСПЛ та його юрисдикція ґрунтується на принципі субсидіарності, який має як матеріально-правовий, так і процесуальний аспекти. Водночас практика свідчить про різні підходи до його тлумачення. Діє також принцип еволюційного тлумачення ЄКПЛ, який передбачає врахування відповідних змін у суспільстві, культурі та моралі при здійсненні такого тлумачення. Важливе значення має і так зване «автономне тлумачення» норм ЄКПЛ, при цьому ЄСПЛ вирішив, що він не пов'язаний у своїх оцінках положеннями національного права. У 2011 р. до Регламенту ЄСПЛ були внесені зміни і в його тексті з'явилося правило щодо «пілотних постанов», в яких мова може йти про наявність структурної або системної проблеми в державі та заходи її вирішення. Запобіжником проти занадто розширювального тлумачення судом норм ЄКПЛ стало ухвалення у 2013 р. протоколу, який чітко окреслив межі субсидіарності.

Деякі прецеденти ЄСПЛ викликали критику, зокрема, щодо пріоритету конвенційного права над конституціями (справа щодо громадських організацій, які інформували про аборти в Ірландії) або взагалі не були виконані владою країни, оскільки вимагали зміни чинного законодавства (справа щодо права голосу засуджених в Британії).

Спори виникають і щодо екстериторіальної юрисдикції, тобто відповідальності держав за дії її службових осіб або «підлеглої адміністрації» у випадку здійснення «ефективного контролю» над ними (РФ щодо ПМР, Туреччина щодо Північного Кіпру). В інших справах йшлося про застосування до особи тортур агентами ЦРУ на території Афганістану, куди вона була незаконно вивезена з території Македонії за сприяння влади останньої або про насильницьке відправлення до Лівії сомалійських і еритрейських біженців на кораблях ВМС Італії. У справі Аль-Адсані ЄСПЛ, розглядаючи дилему щодо співвідношення імперативних норм міжнародного права (*jus cogens*) в сфері прав людини та державного суверенітету, вирішив її на користь другого.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
2. Affaire linguistique belge, affaire numéro 1474, 1677, 1691/62, 1769, 1994/63 et 2126/64; Revue générale du droit on line, 1968. URL: www.revuegeneraledudroit.eu/?p=16086.
3. Case of Varnava and others v. Turkey. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-94162>.
4. Дудаш Т.І. Практика Європейського суду з прав людини: навч.-практ. посібн. Київ: Алерта, 2013. 368 с.
5. Case of Artico v. Italy. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57424>.
6. Case of Buckley v. the United Kingdom. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58076>.
7. Résolution du Comité des Ministres sur les arrêts qui révèlent un problème structurel sous-jacent. URL: <https://search.coe.int/cm?i=09000016805dd128>
8. Гердеген М. Європейське право /Пер. з німецької. К.: КІС. 2008. 528 с.
9. Case of Broniowski v. Poland. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-61828>.
10. Règlement de la Cour. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/rules_court_fra.
11. Case of Hirst v. the United Kingdom. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-23304>.
12. Case of Scoppola v. Italy . URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-111044>
13. Case of Tyrer v. the United Kingdom. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-57587>.
14. Case of Open Door and Dublin Well Woman v. Ireland. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-57789>.
15. Case of Loizidou v. Turkey. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58007>
16. Case of Cyprus v. Turkey. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-144151>.
17. Case of Ilaşcu and others v. Moldova and Russia. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-66444>.
18. Case of El-Masri v. the Former Yugoslav Republic of Macedonia. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-115621>.
19. Case of Hirsi Jamaa and others v. Italy. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-109231>.
20. Case of Al-Adsani v. the United Kingdom. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59885>.